

REZUMAT

Prezenta lucrare de doctorat, intitulată „Problematika eshatologică în gândirea Sfântului Maxim Mărturisorul” este structurată în patru capitole, precedate de un argument și o introducere.

Capitolul I, intitulat „Sfântul Maxim Mărturisorul: o grandioasă sinteză patristică și spirituală”, este structurat în trei subcapitole, în care am abordat următoarele teme: „Viața, opera și gândirea Sfântului Maxim Mărturisorul”, „Fundamentele biblice și patristice ale eshatologiei maximiene” și „Receptarea eshatologiei maximiene în teologia contemporană”.

În ceea ce privește viața Sfântului Maxim putem distinge șapte etape care definesc cei 82 de ani ai vieții pământești ai Mărturisorului, respectiv anii de formare, anii de liniște ai vieții monahale, exilul în Africa, implicarea Sfântului Maxim în controversa monoenergistă, iar mai apoi în controversa monotelită, șederea la Roma și participarea la Sinodul din Lateran din anul 649, și o ultimă etapă marcată de procesele, exilul și martiriul Sfântului Părinte. Iar în ceea ce privește gândirea teologică a Sfântului Maxim Mărturisorul, observăm că acesta este văzut astăzi de către cercetătorii maximologi ca unul dintre cei mai importanți teologi bizantini, deoarece în opera sa contribuțiile Sfinților Părinți anteriori lui se regăsesc adunate, integrate și sintetizate într-un mod foarte original. Sfântul Maxim tratează în opera sa toate marile teme și aspecte ale teologiei creștine.

Referitor la fundamentele biblice și patristice ale eshatologiei maximiene, am prezentat textele scripturistice și patristice cu un conținut eshatologic, pe care Sfântul Maxim Mărturisitorul le-a citat și comentat în scrierile sale. Deși Sfântul Maxim abordează toate marile teme ale eshatologiei creștine, totuși în scrierile sale întâlnim puține texte scripturistice și patristice cu un conținut eshatologic.

În ceea ce privește receptarea eshatologiei maximiene în teologia contemporană am prezentat în sinteză ideile maximologilor contemporani referitoare la: problema apocatastazei, odihna pururea mobilă a fapturilor raționale în eshaton și problematica existenței veșnice. Dintre aceste aspecte ale eshatologiei maximiene, cele mai multe controversate s-au născut în jurul problemei apocatastazei. Dacă o serie de cercetători precum: Eugène Michaud, Venance Grumel, Marcel Viller, Jerome Gäth și Hans Urs von Balthasar au afirmat într-un mod greșit că Sfântul Maxim Mărturisitorul ar fi susținut teoria apocatastazei origeniste; o altă serie de maximologi precum: Polycarp Sherwood, Brian Daley, Lars Thunberg și Jean-Claude Larchet au demonstrat că Sfântul Părinte nu a profesat învățătura despre apocatastaza universală.

Capitolul al II-lea intitulat „Cădere, restaurare și eshatologie în gândirea Sfântului Maxim Mărturisitorul” este împărțit în șase subcapitole, în care am vorbit despre cauza morții, biruința Mântuitorului Iisus Hristos asupra morții, problema morții, adormirea Maicii Domnului, pregătirea pentru viața viitoare și nemurirea sufletului după despărțirea de trup.

Sfântul Maxim arată că moartea nu este de la Dumnezeu, ci cauza acesteia este păcatul strămoșesc. În starea primordială, nesticăciunea și nemurirea lui Adam se datorau harului dumnezeiesc. Dar pentru că omul a fost creat ca ființă liberă, ținea de voia acestuia să păstreze harul primit și astfel să stăruie și să se mențină în starea de nesticăciune și nemurire sau, dimpotrivă, respingându-l, să cadă din această stare. Originea și cauza morții trebuie așadar căutate, potrivit Sfântului Maxim, numai și numai în voia sau voința omului, în greșita întrebuițare a libertății lui, în păcatul protopărinților Adam și Eva. Sfântul Părinte arată că moartea și celelalte consecințe ale păcatului strămoșesc, neputințele, bolile și durerea, nu sunt pedepse ale lui Dumnezeu, ci urmări firești ale lipirii omului de bunăvoie de comuniunea cu Dumnezeu. Consecințele păcatului strămoșesc și moartea se transmit urmașilor lui Adam prin nașterile cele după trup. Astfel, toți oamenii se nasc pătimitori, stricăcioși și muritori, și nimeni nu poate să scape de această soartă (lege a păcatului și lege a firii).

Pentru Sfântul Maxim Mărturisitorul, moartea are două aspecte: un aspect pozitiv și unul negativ. Aspectul pozitiv se referă la faptul că prin moartea trupului încetează toate durerile și posibilitatea de a mai păcătui. Sfântul Părinte reliefează și aspectul negativ al morții, arătând că păcatul strămoșesc stăpânește asupra tuturor fapturilor prin teama sau frica de moarte. Înfricoșat de durere și de moarte, omul se aruncă în brațele plăcerii și în vârtoarea patimilor, crezând că prin acestea va scăpa de moarte.

Cel care a biruit moartea este Mântuitorul Iisus Hristos care, biruind ispitele venite prin plăcere și cele

prin durere, a biruit și frica de moarte și moartea însăși prin moartea Sa pe cruce și prin întreaga Sa iconomie mântuitoare. Hristos Domnul suferind în chip nevinovat moartea pentru cei păcătoși, a răsturnat rostul morții, prefăcând-o din osândă a firii omenești, în osândă a păcatului. Biruind moartea, Hristos a dat posibilitatea tuturor celor care vor să împlinescă voia lui Dumnezeu, să fie la rândul lor biruitori asupra acesteia. În acest sens, Adormirea Maicii Domnului și moartea sfinților sunt, pentru Sfântul Maxim, o continuare a biruinței lui Hristos asupra morții.

Un loc deosebit în scrierile maximiene îl ocupă necesitatea pregătirii omului pentru viața viitoare. Conform Sfântului Maxim Mărturisitorul în pregătirea omului pentru moarte și pentru viața viitoare sunt necesare curățirea de toate patimile și dobândirea virtuților prin împlinirea poruncilor lui Dumnezeu. Pe lângă acestea, un rol foarte important în vederea pregătirii omului pentru cele veșnice îl are îndurarea tuturor necazurilor, neputințelor, durerilor și suferințelor, cu nădejdea îndreptată spre Dumnezeu. În curățirea de patimi, dobândirea virtuților și îndurarea necazurilor, omul credincios este ajutat de gândul, cugetarea și aducerea-aminte de moarte și de cele viitoare. De aceea, pentru Sfântul Maxim, cugetarea și aducerea-aminte de cele veșnice au un rol esențial în lupta omului pentru dobândirea mântuirii și a fericirii veșnice din Împărăția lui Dumnezeu.

Referitor la nemurirea sufletului (*αθάνατος ψυχη*), Sfântul Maxim Mărturisitorul arată că acesta își păstrează și în viața viitoare funcțiile ce le are prin el însuși, indiferent de coexistența cu trupul. Sufletul și după

despărțirea de trup va continua să existe, să cugete și să raționeze.

Capitolul al III-lea intitulat „Destinul eshatologic al omului și al cosmosului în gândirea Sfântului Maxim Mărturisitorul”, este structurat în șase subcapitole, în care am vorbit despre: raționalitatea creștinei și sensul ei eshatologic centrate în Logosul divin, sensul eshatologic al timpului, sensul eshatologic al mișcării, vocația cosmică a omului și restabilirea ei în Hristos, dimensiunea eshatologică a Sfintei Liturghii și dimensiunea eshatologică a Sfintei Scripturi.

În gândirea Sfântului Maxim Mărturisitorul întâlnim învățătura despre raționalitatea cosmosului și a omului. Sfântul Părinte vorbește despre rațiunile, paradigmele sau gândurile eterne ale lui Dumnezeu care prin Logosul divin și prin Duhul Sfânt au fost semănate în creație, în fapăturile inteligibile și sensibile, în cuvintele Scripturii și prin întrupare, în ipostasul divino-uman al Mântuitorului Iisus Hristos, iar ca o continuare și prelungire în istorie, în Biserică și în cultul liturgic, până la adunarea sau recapitularea lor desăvârșită în eshaton, prin îndumnezeirea cosmosului creat. Dacă în concepția lui Origen, rațiunile sunt spirite preexistente în henada primordială, unite ființial cu Dumnezeu, pentru Sfântul Maxim, rațiunile sunt gânduri ale Presfintei Treimi, conform cărora aduce creația și fapăturile în existență prin hotărârea voinței Sale.

Logosul Creator, Proniator și Mântuitor este Cel care ajută fapăturile să înainteze spre ținta lor finală, spre unirea cu Dumnezeu, adică spre o adunare a tuturor celor create în Rațiune supremă. Coordonatele din planul rațiunilor divine, sunt genesis-kinesis-stasis, adică facere-

mișcare-stabilitate. Rațiunile care veghează și mențin mișcarea creației și a fapturilor neabătută spre Dumnezeu, sunt rațiunile *providenței* și ale *judecății*. Acestea sunt o prelungire a rațiunilor creației. Rațiunile providenței conservă, conlucrează și conduc fapăturile și rațiunile lor spre împlinirea scopului lor imprimat de Creator. Scopul și ținta la care creația și fapăturile trebuie să ajungă este odihna pururea mobilă în Dumnezeu.

Sfântul Maxim Mărturisitorul vorbește în scrierile sale și despre sensul eshatologic al timpului. În acest sens, Sfântul Părinte face diferență între timp și veac. Această distincție dintre timp și veac, în concepția maximiană, este foarte importantă, deoarece prin ea, Sfântul Maxim, se opune origenismului, care indentifica și confunda veacul creației și veacul eshatologic cu veșnicia absolută, proprie numai lui Dumnezeu. Veacul nu este identic cu eternitatea absolută a Sfintei Treimi, ci este timpul oprit din mișcare, care are în el rezultatul mișcării. Pe lângă faptul că face distincție între timp și veac (eon), Sfântul Maxim, vorbește în operele sale și despre mai multe tipuri de veacuri. Astfel, Sfântul Părinte vorbește despre veacuri temporale și veacuri atemporale, veacuri trecute, prezente și viitoare, dar și despre veacurile creației materiale și veacurile creației spirituale.

În concepția maximiană, atât întruparea Cuvântului, cât și îndumnezeirea oamenilor, au fost hotărâte mai înainte de crearea lumii și de timp, în sfatul atemporal al Sfintei Treimi. Sfântul Părinte, împarte veacurile în două, vorbind despre veacurile rânduite sau destinate pentru coborârea lui Dumnezeu-Cuvântul la oameni și veacurile destinate sau rânduite pentru ridicarea celor vrednici la Dumnezeu. Referitor la veacurile

rânduite pentru theosis-ul oamenilor, Sfântul Maxim Mărturisitorul introduce ideea de așteptare eshatologică a acestora. Conform Sfântului Maxim, și veacurile destinate îndumnezeirii sau theosis-ului oamenilor au ajuns la sfârșitul sau capătul lor în virtualitatea credinței. Hristos Domnul este începutul, mijlocul și sfârșitul veacurilor rânduite coborârii Sale la oameni și tot El este începutul, mijlocul și sfârșitul veacurilor destinate pentru ridicarea oamenilor la Dumnezeu. În concepția Sfântului Maxim, de la Întrupare la Parusie, Dumnezeu săvârșește lucrarea de îndumnezeire a tuturor celor ce vor să conlucreze cu El. Îndumnezeirea sfinților începe în veacul prezent, dar se primește deplin sau desăvârșit în veacul viitor sau eshatologic.

În *Ambigua* 46 Sfântul Maxim Mărturisitorul, îl numește pe Moise tip al timpului pentru simbolismul pe care îl are oprirea lui de a intra în Pământul făgăduinței. Astfel, după cum Moise nu a intrat în odihna din pământul Canaanului împreună cu cei pe care i-a condus acolo, tot așa nici timpul nu va intra în odihna veacului viitor sau eshatologic. Iar în *Capete gnostice* II, 86, Sfântul Maxim arată că Împărăția lui Dumnezeu este mai presus de timp și veac. De aceea, doar cei care transcend timpul și depășesc ispitele veacului prezent vor ajunge în Împărăția eshatologică.

Sfântul Maxim Mărturisitorul arată că timpul și istoria se vor sfârși când semințele binelui se vor coace. Tâlcuind expresia lucanică «anul Domnului primit» (Evanghelia după Luca 4, 19), Sfântul Maxim arată că istoria este împărțită în diferite perioade succesive de creștere a semințelor dumnezeiești sau a rațiunilor divine, pe care Creatorul le-a sădit în întreaga creație. Odată cu

înaintarea istoriei și a timpului spre sfârșit, aceste semințe sau rațiuni divine ajung la coacere pentru a fi adunate la sfârșitul istoriei și a timpului de Cel ce le-a semănat.

Sfântul Maxim Mărturisitorul prezintă în scrierile sale o grandioasă viziune despre mișcarea creației și a fapturilor raționale spre eshaton. În acest sens, Sfântul Părinte spune că Dumnezeu este finalitatea în vederea căreia toate au fost create. El este Creatorul și Ziditorul a tot ce există și tot ce există se întoarce la El prin mișcarea care este imprimată în structura tuturor celor create. În concepția Sfântului Maxim, sensul eshatologic al cosmosului și al omului implică mișcarea acestora spre Dumnezeu. Prin faptul că Dumnezeu este veșnic, El este nemișcat, dar le mișcă pe toate cele create, fiind Arhetipul și Telosul tuturor celor create. Mișcarea este imprimată în structura firii celor create încă dintru început, făcând astfel posibilă înaintarea întregii creații spre Dumnezeu. Sfântul Părinte dezvoltă o teologie a mișcării în care arată importanța acesteia în procesul dinamic de transfigurare a întregii creații. Toate cele create se mișcă spre Dumnezeu cel nemișcat.

Polycarp Sherwood observă că Sfântul Maxim inversează triada origenistă stasis-kinesis-genesis, în triada genesis-kinesis-stasis. Pentru Sfântul Părinte, facerea precede mișcarea, iar mișcarea face posibilă ajungerea la starea de stasis. Astfel, scopul kinesis-ului este theosis-ul. În concepția Sfântului Maxim, mișcarea nu este un semn al căderii, cum credea Origen, ci este un dar providențial al Creatorului făcut creaturilor Sale pentru a permite împlinirea și desăvârșirea acestora.

În viziunea Sfântului Maxim Mărturisitorul, creația înaintază alături de om spre sfârșit sau spre ținta

lor finală, adică spre Dumnezeu. Această înaintare a cosmosului și a omului spre împlinirea lor finală în Dumnezeu se realizează prin pronia și judecata divină. Împlinirea cosmosului și a omului în Dumnezeu a fost prezisă încă din Vechiul Testament, dar Cel care o cunoaște cu adevărat, când și cum va fi, este numai Dumnezeu, prin providența și judecata Lui, deoarece prin acestea El conduce toate cele create spre împlinirea și odihna finală în El. Astfel, Sfântul Maxim depășește concepția dezvoltării individuale a omului, printr-o viziune a înaintării întregii creații spre sfârșitul ei în Dumnezeu.

Influențat de Părinții Capadocieni, Sfântul Maxim Mărturisitorul arată că omul este un microcosmos, atât pentru faptul că în el se recapitulează elementele creației, cât și pentru faptul că este un mediator între creație și Dumnezeu. În acest sens, omul este văzut ca preot al creației, care are menirea de a se ridica pe sine împreună cu întreaga creație către Dumnezeu. Ca ființă dihotomică, formată din suflet și trup, omul este un mediator prin însăși firea sa, dar este mediator și prin vocație, deoarece încă de la facerea sa el are menirea să unifice întreaga realitate creată și s-o unească cu Dumnezeu și în Dumnezeu. Sfântul Părinte vorbește de cinci «împărțiri» pe care omul trebuia să le unifice: 1) între natura creată și cea necreată, adică între creație și Dumnezeu; 2) în sânul naturii create, între fapăturile sensibile și cele inteligibile; 3) în sânul creației sensibile, între pământ și cer; 4) pe pământ, între rai și lumea locuită de oameni; 5) în cadrul umanității, între bărbat și femeie. Dar omul nu și-a împlinit menirea și vocația sa de preot al creației și de mediator între creație și Dumnezeu, ci prin căderea în

păcat al protopărinților, a făcut ca cele cinci diviziuni sau polarități din cadrul creației să se adâncească mai mult. Sfântul Maxim arată că cele cinci diviziuni sau polarități au fost depășite și unificate de către noul Adam, Mântuitorul nostru Iisus Hristos, prin care creația și omul își regăsesc comuniunea și armonia cu Creatorul sau Ziditorul lor.

Sfântul Maxim Mărturisitorul subliniază în *Mistagogia* dimensiunea eshatologică a Sfintei Liturghii, prin care omul trăiește anticipat realitățile veacului eshatologic. În acest sens, Sfântul Părinte arată că: 1) Citirea Evangheliei de către preot simbolizează deja sfârșitul lumii prezente. 2) Expedierea sau trimiterea catehumenilor și închiderea ușilor sfintei biserici, care se face după citirea Evangheliei preînchipuie despărțirea dreptilor de păcătoși de la Judecata de Apoi, ce se petrece deja din viața prezentă. 3) Vohodul cel mare este pentru el începutul și sfârșitul învățaturii desăvârșite, care ni se va împărtăși în cer (în eshaton n.n.), cu privire la iconomia dumnezeiască. 4) Sărutarea păcii preînchipuiește și arată unirea în cuget și mărturisirea într-un gând pe care o vor avea cei îndumnezeiți în Împărăția lui Dumnezeu. 5) Crezul preînchipuiește mulțumirea și recunoștința pe care cei mântuiți o vor aduce lui Dumnezeu în veacul eshatologic pentru rațiunile proniei divine, prin care s-au mântuit. 6) Cântarea Sanctus sau trisaghionul serafimic preînchipuiește unirea și deopotriva cinste a celor îndumnezeiți cu îngerii în veacul viitor. 7) Rugăciunea *Tatăl nostru* trimite la darul viitor al înfierii (hyothesis). 8) Cântarea și mărturisirea credincioșilor *Unul Sfânt* semnifică adunarea și unirea mai presus de minte și de rațiune a celor inițiați tainic și înțelept în unitatea cea

ascunsă a simplității dumnezeiești, în veacul viitor. 9) Sfântul Maxim subliniază legătura dintre euharistie și theosis. Euharistia indică viitoarea înfiere, unire, legătură, asemănare și îndumnezeire.

Sfântul Maxim Mărturisitorul vorbește în scrierile sale și despre caracterul netrecător sau veșnic al Sfintei Scripturi. În acest sens, Sfântul Maxim arată că, întreaga Sfântă Scriptură înțelegească duhovnicește, dar mai ales cea a Noului Testament, este o icoană a bunurilor și adevărilor viitoare. De asemenea, înțelesul duhovnicesc al Sfintei Scripturi, reprezintă o hrană spirituală necesară în vederea dobândirii fericirii eterne din Împărăția lui Dumnezeu. Nu în ultimul rând, Sfântul Părinte afirmă că, întreaga Sfântă Scriptură, dar mai ales legea harului sau a Noului Testament are un caracter netrecător sau veșnic.

Capitolul al IV-lea, intitulat „Eshatologia universală în gândirea Sfântului Maxim Mărturisitorul”, este structurat în doisprezece subcapitole, în care am prezentat următoarele teme: semnele sfârșitului lumii actuale, Parusia Domnului, Învierea trupurilor, frumusețea cosmosului transfigurat, Judecata din urmă, Împărăția lui Dumnezeu, gheena focului veșnic, existența veșnic bună și existența veșnic nefericită, Sabatul veșnic sau odihna pururea mobilă, îndumnezeirea sfinților în veacul viitor, realitatea eshatologică a iubirii și a cunoașterii și problema apocatastazei.

În ceea ce privește semnele sfârșitului lumii actuale, Sfântul Maxim Mărturisitorul abordează în operele sale doar trei semne sau prevestiri neotestamentare ale sfârșitului lumii. Acestea sunt: propovăduirea sau predicarea Evangheliei la toate popoarele (Matei 24, 14), decăderea morală a oamenilor

din timpurile de pe urmă (Matei 24, 10) și năvălirea unor neamuri peste alte neamuri (Marcu 13, 8). Din pasajele în care Sfântul Maxim vorbește despre aceste semne ale sfârșitului lumii prezente, transpare o profundă trăire eshatologică a Sfântului Părinte.

Pentru Sfântul Maxim Mărturisitorul, Parusia lui Hristos ca și punct final al istoriei este de un interes mai redus. Sfântul Părinte privește Parusia aproape exclusiv ca proclamarea deschisă de către Dumnezeu a noului eon, deja prezent într-un mod ascuns în viața prezentă. De asemenea, Hristos este prezent tainic în viața de zi cu zi a credincioșilor, dar până ce parusia (prezența) mistică nu trece în cea eshatologică, rămâne în parte absent. La Parusie, Hristos Se va proclama și va fi recunoscut ca Dumnezeu și Împărat a întregii creații. Sfântul Maxim arată că după cum Legea veche îndruma pe cei de atunci spre Întrupare, tot așa Legea Noului Testament îi îndrumă pe credincioși spre Parusie.

Sfântul Maxim Mărturisitorul arată în scrierile sale, că în ziua Parusiei Domnului, pe lângă proclamarea noului eon, prin atotputernicia lui Dumnezeu, întreaga creație va fi transfigurată, trupurile tuturor oamenilor vor învia și va avea loc înfricoșătoarea Judecată din urmă. Pentru Sfântul Părinte, transfigurarea creației se va realiza printr-un foc uriaș care va curăți întreaga fire zidită, murdărită și spurcată prin păcatele noastre. De asemenea, după Sfântul Maxim, transfigurarea creației va fi o ieșire la lumină a înțeleșurilor și frumuseților ei dumnezeiești și spirituale, care au fost ținute ascunse până atunci, din cauza păcatelor și a patimilor noastre.

Conform Sfântului Maxim, la învierea de apoi omul și creația vor dobândi nestricăciunea, trupul se va

face asemenea sufletului, adică se va înduhovnicii, iar cele sensibile vor avea aceeași cinste și slavă cu cele inteligibile. Sfântul Părinte arată că prin «marea și obșteasca înviere» omul se va naște spre nemurire. Cei înviați nu vor mai muri niciodată datorită arătării și împărtășirii lui Dumnezeu.

Dacă Schimbarea la Față a Domnului este pentru Sfântul Maxim o prefigurare a învierii obștești, Învierea, Înălțarea la cer, Șederea de-a dreapta Tatălui și Parusia sunt temeuri ale veșniciei și valorii eterne a trupurilor. Așadar, economia mântuirii noastre este supremul argument pentru învierea și valoarea eternă a trupurilor. Un alt argument pentru învierea și valoarea veșnică a trupurilor este crearea lor alături de suflete de către Dumnezeu. Trupul fiind creat de Dumnezeu este bun și nu va fi depus cum credeau origeniștii, ci va exista veșnic unit cu sufletul. La învierea morților trupul înviat va fi copleșit de sufletul înduhovnicit, iar acesta din urmă va fi copleșit de Dumnezeu. Sfântul Maxim arată că trupurile înviate nu vor mai avea afecțele nepăcătoase.

În ceea ce privește Judecata din urmă, Sfântul Maxim Mărturisitorul, arată că Hristos ne va judeca «comparând petrecerea Lui ca om cu a noastră». În *Răspunsuri către Talasie* 19, Sfântul Maxim arată că Dumnezeu va judeca pe fiecare potrivit cu legea după care a viețuit (legea naturală, legea scrisă și legea duhului sau a harului). Sfântul Părinte subliniază dreptatea lui Dumnezeu și caracterul înfricoșător al acestei judecăți. Sfântul Maxim Mărturisitorul spune că la Judecata de Apoi faptele celor ce nu s-au pocăit vor fi vădite înaintea întregii zidiri.

După Judecata din urmă toți oamenii vor primi existența veșnică, fie în Împărăția lui Dumnezeu, fie în gheena focului. Sfântul Maxim Mărturisitorul afirmă că toți vor cunoaște Împărăția eshatologică, cei buni prin iluminare, iar cei păcătoși prin osândă. Sfântul Părinte arată că în Împărăția lui Dumnezeu sunt multe locașuri. Aceste diferite locașuri din Împărăția lui Dumnezeu nu se deosebesc spațial, ci exprimă progresul duhovnicesc la care a ajuns fiecare în parte. Sfântul Maxim Mărturisitorul vorbește despre bunătățile de negrăit pe care sfinții le vor primi în Împărăția lui Dumnezeu și despre culmea tuturor bunătățiilor care este Dumnezeu Însuși.

Iadul sau gheena focului veșnic este înfățișat de către Sfântul Maxim Mărturisitorul, ca locul și starea de osândă, în care cei păcătoși, vor îndura pe vecie chinuri și suferințe, de natură spirituală, fără putința de a se elibera sau scăpa de acestea. Aproape în toate locurile, unde vorbește despre iad sau gheena focului, Sfântul Maxim face referire la locul și starea în care vor fi păcătoșii după Judecata din urmă. Iar când descrie felurile chinuri din iad, Sfântul Părinte folosește cu precădere expresii neotestamentare: «focul cel veșnic» (Matei 25, 41), «focul gheenei» (Matei 5, 22), «viermele neadormit» (Marcu 9, 48), «întunericul cel mai dinafară» (Matei 25, 30) și «plângerea și scrâșnirea dinților» (Matei 13, 42; 25, 30). Dar, cel mai mare chin din iad va fi despărțirea de Dumnezeu și de cei buni și conlocuirea cu demonii și cu cei răi pentru totdeauna. Sfântul Părinte arată cum cei din iad vor constata că au primit cu dreptate chinul potrivit pentru fiecare păcat în parte.

Sfântul Maxim Mărturisitorul când vorbește despre viața veșnică, pe lângă terminologia eshatologică

clasică, folosește și unele expresii originale cum ar fi: «existența veșnic bună» și «existența veșnic nefericită». După Judecata obștească toți oamenii vor primi existența veșnică. În *Ambigua* 157, Sfântul Părinte spune că cei care au trăit conform rațiunii după care au fost creați vor primi veșnica existență bună, iar cei care nu au trăit conform rațiunii după care au fost creați vor primi veșnica existență nefericită.

În ziua a opta sau ziua neînserată a Împărăției lui Dumnezeu va înceta mișcarea creației și a fapturilor raționale aflându-și hotarul în Dumnezeu. Mișcarea cosmosului și a omului își va afla hotarul și sfârșitul în Dumnezeu, când toate se vor odihni în El. Dar această încetare a mișcării firești nu înseamnă că, odată îndumnezeit, omul nu va continua să se miște, însuflețit de o mișcare mai presus de fire, prin energia dumnezeiască. Atunci când vorbește despre această mișcare a fapturilor din veacul viitor spre Dumnezeu, Sfântul Maxim se folosește de termeni oximoronici: «odihna pururea mobilă», «stabilitatea mobilă» sau «mișcarea stabilă».

Cosmosul și omul au fost creați pentru a ajunge la stabilitate, pentru a ajunge la Dumnezeu. Origenismul vorbea despre căderea și ridicarea la nesfârșit a spiritelor din și în henadă. Sfântul Maxim Mărturisitorul îi opune eterna odihnă mobilă a fapturilor raționale în dragostea și contemplarea lui Dumnezeu. Sfântul Maxim arată că Dumnezeu este Sabatul veșnic al fapturilor raționale, de aceea în viitoarea odihnă fericită, sfinții vor rămâne veșnic necăzuți. Pentru Sfântul Părinte, respingerea origenismului devine o descriere a urcușului fapturilor raționale și, prin acestea, a întregii creații la odihna

veșnică în Dumnezeu, un urcuș în desăvârșirea veșnică sau în îndumnezeire. Odihna în Dumnezeu este veșnică, pentru că El, fiind infinit și personal, bucuria de El nu va produce niciodată în fapțurile raționale o plictiseală sau o săturare, așa cum produce dumnezeirea cea mărginită, nedesăvârșită și de o fire cu fapțurile, a origenismului. Prin odihna din veacul viitor toate cele create revin la Dumnezeu.

O temă esențială în gândirea Sfântului Maxim Mărturisorul este cea a îndumnezeirii. Problematika îndumnezeirii sau a theosis-ului reprezintă quintesența întregii gândiri teologice a Sfântului Maxim. Jean-Claude Larchet arată că, pentru Sfântul Maxim, îndumnezeirea sau theosis-ul celor sfinți începe și se înfăptuiește încă din viața prezentă, dar se primește numai ca arună și pregustare. Capătul și plinătatea theosis-ului vor fi dobândite de către sfinți, după învierea obștească, în veacul eshatologic. Descriind starea viitoare a sfinților, Sfântul Maxim arată că atunci una va fi lucrarea acestora și a lui Dumnezeu. În veacul viitor, îndumnezeirea sfinților se va lucra neîncetat. Sfinții în eshaton vor gusta neconținut din fericirea și bunurile viitoare, însă nu în vederea creșterii duhovnicești, ci a conservării desăvârșirii pe care au dobândit-o. După cum Cuvântul lui Dumnezeu s-a făcut om complet afară de păcat, fără să se schimbe, tot așa și sfinții în viața veșnică se vor face dumnezei după har fără să li se schimbe firea.

În ceea ce privește eshatologia Sfântului Maxim Mărturisorul, cea mai controversată temă, în rândul cercetătorilor, este cea referitoare la teoria apocatastazei. Învățătura apocatastazei universale i-a fost atribuită în mod greșit Sfântului Maxim, de cercetători precum

Eugène Michaud, Venance Grumel, Marcel Viller și Hans Urs von Balthasar. Opiniile acestea eronate au fost ferm respinse și criticate de cercetătorii și maximologii mai noi, precum Brian Daley, Jean-Claude Larchet și Claudio Moreschini, care au arătat că Sfântul Maxim Mărturisitorul nu susține în nici un text din scrierile sale teoria apocatastazei origeniste. De asemenea, au fost respinse și criticile conform cărora cugetarea Sfântului Părinte s-ar fi metamorfozat în timp sau ar fi suferit o evoluție trecând de la o primă etapă de masivă influență origenistă (incluzând aici și învățătura despre apocatastaza universală), la o a doua etapă, în care Sfântul Maxim a trecut la respingerea tezelor origeniste.

În *Întrebări și nedumeriri* 19, Sfântul Maxim Mărturisitorul este întrebat direct dacă Sfântul Grigorie de Nyssa, în scrierile sale, a profesat apocatastaza universală, înțelesă ca mântuire, restabilire și restaurare a tuturor făpturilor raționale în ziua Judecății din urmă. Prin răspunsul dat, Sfântul Maxim Mărturisitorul prezintă învățătura Bisericii despre apocatastază, iar pe lângă aceasta îl apără și eliberează pe marele Părinte capadocian de suspiciunea ereziei. Sfântul Maxim nu vorbește despre o restaurare a tuturor făpturilor raționale, în sensul de mântuire universală, chiar și a demonilor, ci de cele trei apocatastaze sau restaurări, pe care le cunoaște Biserica lui Hristos. Prima restaurare se referă la fiecare om în parte, prin împlinirea virtuților; a doua restaurare este a tuturor oamenilor la învierea obștească, prin dobândirea nestrucăciunii și nemuririi; iar a treia asupra căreia insistă Sfântul Grigorie de Nyssa, se referă la restaurarea puterilor sufletești, căzute prin păcat și patimi, prin care fiecare persoană îl cunoaște apoi pe Dumnezeu,

împlinindu-se astfel planul inițial al Creatorului cu privire la oameni și creație, theosis-ul.

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

1.1. Biblice

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București.
2. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
3. *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii vechi și a celei nouă*, Ediția Sfântului Sinod, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1914.
4. *Noul Testament cu Psalmii*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.

1.2. Patristice

1.2.1. Ediții

1. COMBEFIS, F., *Patrologiae graeca*, vol. 90.
2. COMBEFIS, F., *Patrologiae graeca*, vol. 91.
3. ALLEN, P. și NEIL, B., *Scripta saeculi VII, Vitam Maximi Confessoris illustrantia*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 39, Turnhout și Leuven, 1999.
4. BOUDIGNON, C., *Maximi Confessoris Mystagogia una cum Latina interpretatione*

- Anastasii Bibliothecarii*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 69, Turnhout, 2011.
5. CERESA-GASTALDO, A., MASSIMO CONFESSORE, *Capitoli sulla carita*, ediție critică cu introducere și note, „Verba Seniorum, Collana di Testi e Studi Patristici” N.S., nr. 3, Roma, 1963.
 6. DECLERK, J. H., *Maximi Confesoris Quaestiones et dubia*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 10, Turnhout și Leuven, 1982.
 7. DEUN, P. VAN, *Maximi Confessoris Liber asceticus*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 40, Turnhout, 2000.
 8. DEUN, P. VAN, *Maximi Confesoris opuscula exegetica duo*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 23, Turnhout, 1991.
 9. ESBROECK, M. J. VAN, în MAXIME LE CONFESSEUR, *Vie de la Vierge*, „Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium”, nr. 478, „Scriptores Iberici”, nr. 21, Louvain, 1986.
 10. JANSSENS, B., *Maximi Confessoris Ambigua ad Thomam una cum Epistula secunda ad eundem*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 48, Turnhout, 2002.
 11. JEAUNEAU, E. (ed.), *Ambigua ad Iohannem iuxta Iohannis Scotti Eriugenaes latinam interpretationem*, „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 18, Turnhout, Brepols, 1988.
 12. LAGA, C. și STEEL, C., *Maximi Confessoris „Quaestiones ad Thalassium”*, I (qu. I-LV), „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 7, Turnhout, 1980.

13. LAGA, C. și STEEL, C., *Maximi Confessoris „Quaestiones ad Thalassium”*, II (qu. LVI-LXV), „Corpus Christianorum. Series Graeca”, nr. 22, Turnhout, 1990.
14. ROOSEN, B. și DEUN, P. VAN, „A Critical Edition of the *Quaestiones ad Theopemptum* of Maximus the Confessor (CPG 7696)”, în *The Journal of Eastern Christian Studies*, 55, 2003.

1.2.2. Traduceri

1. SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Trei cuvinte împotriva arienilor*, în vol. „Sfântul Atanasie cel Mare. Cuvânt împotriva elinilor. Tratat despre întruparea Cuvântului. Trei cuvinte împotriva arienilor”, traducere din limba greacă veche, studiu introductiv și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.
2. SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Viața cuviosului părintelui nostru Antonie*, în vol. „Epistole și Viața cuviosului părintelui nostru Antonie”, trad. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.
3. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua către Toma*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.
4. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua către Ioan*, traducere, introducere și note

de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.

5. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie*, în „Filocalia românească”, vol. 3, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009.
6. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete despre dragoste*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în „Filocalia românească”, vol. 2, Editura Humanitas, București, 2009.
7. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Cuvânt ascetic*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în „Filocalia românească”, vol. 2, Editura Humanitas, București, 2009.
8. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete gnostice. Despre Teologie și despre Iconomia Întrupării Fiului lui Dumnezeu*, traducere din greacă, cuvânt înainte, note și comentarii: Walther Alexander Prager, Editura Herald, București, 2008.
9. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete gnostice sau teologice*, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, în „Filocalia românească”, vol. 2, Editura Humanitas, București, 2009.
10. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Tâlcuire la Tatăl nostru*, în „Filocalia românească”, vol. II, traducere, introducere și note

de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009.

11. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Întrebări și nedumeriri*, în colecția „Viața în Hristos. Pagini de Filocalie”, trad. Laura Enache, Editura Doxologia, Iași, 2012.
12. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Mistagogia*, în vol. „Sfântul Maxim Mărturisitorul. Mistagogia”, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017.
13. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Epistole*, în volumul „Sfântul Maxim Mărturisitorul. Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești”, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.
14. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Opuscule teologice și polemice*, în volumul „Sfântul Maxim Mărturisitorul. Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești”, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.
15. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Către preacuviosul presbiter Marin*, în volumul „Sfântul Maxim Mărturisitorul. Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești”, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.

16. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Viața Maicii Domnului*, în vol. „Epifanie Monahul, Simeon Metafrastul, Maxim Mărturisitorul. Trei Vieți bizantine ale Maicii Domnului” traducere și postfață de diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2007.
17. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Disputa Sfântului Maxim cu Pyrrhus*, în volumul „Sfântul Maxim Mărturisitorul. Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești”, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.
18. SFÂNTUL CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Cateheze către cei care au să se lumineze*, în vol. „Cateheze”, traducere din limba greacă și note de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
19. SFÂNTUL DIADOH AL FOTICEII, *Cuvânt ascetic despre viața morală, despre cunoștință și despre dreapta socoteală duhovnicească, împărțit în 100 de capete*, în Filocalia vol. 1, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2008.
20. SFÂNTUL DIONISEI AREOPAGITUL, *Despre numirile dumnezeiești*, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, în vol. Opere complete, Editura Paideia, București, 1996.
21. EPIFANIE MONAHUL, *Cuvânt despre viața Preașfintei Născătoare de Dumnezeu și anii ei*, în vol. „Epifanie Monahul, Simeon Metafrastul,

- Maxim Mărturisitorul. Trei Vieți bizantine ale Maicii Domnului”, traducere și postfață diac. Ioan I. ICĂ jr., Editura Deisis, Sibiu, 2007.
22. SFÂNTUL NICOLAE CABASILA, *Cuvânt la preaslăvita Adormire a Maicii Domnului*, în vol. „Maica Domnului în teologia secolului XX și în spiritualitatea isihastă a secolului XIV: Grigorie Palama, Nicolae Cabasila, Teofan al Niceei” trad. Diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2008.
23. SFÂNTUL NICOLAE CABASILA, *Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii*, traducere din limba greacă de Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2011.
24. SFÂNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvântarea a doua despre Dumnezeu*, în vol. *Taina m-a uns*, trad. Pr. Dr. Gheorghe Tilea, Editura Herald, București, 2004.
25. SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântarea a VII-a*, în vol. „Cuvântări”, trad. Călin Popescu, editura Cartea Ortodoxă, București, 2009.
26. SFÂNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvântare la Cincizecime*, în vol. „Taina m-a uns. Cuvântări”, trad. Pr. Dr. Gheorghe Tilea, Editura Herald, București, 2004.
27. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Dialogul despre suflet și înviere*, în volumul „Despre suflet și înviere”, traducere din limba greacă, note și comentarii Pr. Grigore Teodorescu, Editura Herald, București, 2006.

28. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Omilii la Ecclesiast*, în col. PSB, vol. 30, traducere și note de Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
29. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre feciorie*, trad. Laura Pătrașcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
30. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre viața lui Moise sau despre desăvârșirea prin virtute*, traducere, studiu introductiv și comentariu Pr. Prof. Ioan Buga, Editura Sfântului Gheorghe-Vechi, București, 1995.
31. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Marele cuvânt catehetic*, în vol. Marele cuvânt catehetic. Despre nevoință, trad. Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2011.
32. SFÂNTUL IGNATIE TEOFORUL, *Epistola către Efeseni*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, PSB, vol. 1, traducere, note și indici de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
33. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Facere*, în col. PSB, vol. 21, traducere note și indici de Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
34. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvânt de laudă la Sfânta mare Muceniță Drosida și despre*

- aducerea aminte de moarte*, în vol. „Predici la sărbători împărătești și cuvântări de laudă la sfinți”, trad. Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.
35. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la săracul Lazăr*, în vol. „Omilii la săracul Lazăr. Despre soartă și Providență. Despre rugăciune. Despre viețuirea după Dumnezeu”, trad. Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
36. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Comentariile sau Tâlcuirea Epistolei întâi către Corinteni*, trad. Arhim. Theodosie Athanasiu, ediție revizuită de Constantin Făgețean, Editura Sophia, București, 2005.
37. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Matei*, în col. PSB, vol. 23, traducere note și indici de Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
38. SFÂNTUL IOAN CASIAN, *Convorbiri duhovnicești*, în col. PSB, vol. 57, trad. prof. Vasile Cojocaru și prof. David Popescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
39. SFÂNTUL IOAN SCĂRARUL, *Scara dumnezeiescului urcuș*, în Filocalia, vol. 9, trad. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2007.

40. SFÂNTUL IRINEU DE LYON, *Împotriva ereziilor. Combatere și răsturnare a gnozei cu nume mincinos*, traducere din limbile gracă veche și latină, introducere și note de Petru Molodeț, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2016.
41. SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvinte despre nevoiță*, în Filocalia vol. 10, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2008.
42. SFÂNTUL IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOSOFUL, *Apologia întâi*, în „Apologeți de limbă greacă”, PSB, vol. 2, traducere, introducere, note și indice de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
43. SFÂNTUL IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOSOFUL, *Apologia a doua*, în „Apologeți de limbă greacă”, PSB vol. 2, traducere, introducere, note și indice de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
44. SFÂNTUL IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOSOFUL, *Dialogul cu iudeul Tryfon*, XLV, în „Apologeți de limbă greacă”, PSB vol. 2, traducere, introducere, note și indice de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.

45. Avva ISAIA PUSTNICUL, *Douăzeci și nouă de cuvinte*, în Filocalia vol. XII, trad. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009.
46. ORIGEN, *Peri Arhon (Despre principii)*, în col. PSB, vol. 8, traducere Pr. Prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
47. ORIGEN, *Convorbiri cu Heraclide*, în col. PSB, vol. 8, trad. Pr. Prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
48. ORIGEN, *Contra lui Celsus*, în col. PSB, vol. 9, studiu introductiv, traducere și note de Pr. Prof. Teodor Bodogae, colaboratori N. Chircă, Teodosia Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984.
49. SFÂNTUL SIMEON METAFRASTUL, *Cuvânt despre câte sau întâmplat de la nașterea și creșterea Preasfintei Stăpânei noastre de-Dumnezeu-Născătoarea, de la nașterea cu dumnezeiască cuviință a lui Hristos, Dumnezeul nostru, și până la săvârșirea ei de-viață-purtătoare, încă și despre arătarea veșmântului ei scump și cum această mare bogăție s-a făcut comoara creștinilor*, în vol. „Epifanie Monahul, Simeon Metafrastul, Maxim Mărturisitorul despre Nașterea, Viața și Adormirea Maicii Domnului – trei vieți bizantine”, trad. Diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2007.

50. SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Cateheze*, în vol. „Sfântul Simeon Noul Teolog. Cateheze. Scrieri II”, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2003.
51. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistole*, în col. PSB, vol. 3, trad. Pr. Teodor Bodogae, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2012.
52. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Psalmi*, în col. PSB, vol. 17, traducere, introducere, note și indici de Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
53. *Martiriul Sfântului Policarp*, în „Actele martirice”, PSB, vol. 11, traducere, note și comentarii de Pr. Prof. Ioan Rămureanu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
54. VARSANUFIE și IOAN, *Scrisori duhovnicești*, în Filocalia, vol. 11, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009.

1.3. Liturgice

1. *Mineiul pe august*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.

2. *Molitfelnicul mic*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006.
3. *Triodul*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000.

1.4. Istorice

1. JOSEPHUS, FLAVIUS, *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*, traducere de Gheneli Wolf și Ion Acsan, Editura Hasefer, București, 2004.

II. LUCRĂRI DE SPECIALITATE

1. ALFEYEV, ILARION, *Taina credinței. Introducere în teologia dogmatică ortodoxă*, traducere Felicia Dumas, Editura Doxologia, Iași, 2014.
2. ALLEN, PAULINE, NEIL, BRONWEN Ed., *The Oxford Handbook of Maximus the Confessor*, Oxford University Press, 2015.
3. BALTHASAR, HANS URS VON, *Cosmic Liturgy. The Universe According to Maximus the Confessor*, translated by Brian E. Daley, Ignatius Press, San Francisco, 2003.
4. BALTHASAR, H.U. VON, *Kosmische Liturgie*, Einsiedeln, 1961.
5. BALTHASAR, HANS URS VON, *Die «Gnostischen Centurien» des Maximus Confessor*, Herder, Freiburg im Breisgau, 1941.

6. BALTHASAR, HANS URS VON, *Presence et pensée. Essai sur la philosophie religieuse de Grégoire de Nysse*, Paris, 1942.
7. BALTHASAR, HANS URS VON, *Origen – Geist und Feuer. Ein Aufbau aus seinen Schriften*, Salzburg, 1939; ed. II, 1952.
8. BERTHOLD, G.C., *Freedom and Liberation in the Theology of Maxim the Confessor*, Disertație, Paris, 1975.
9. BOCA, Ieromonah ARSENIE, *Cărarea împărăției*, Editura Sfintei Episcopii Ortodoxe Române a Aradului, 2006.
10. BORNERT, R., *Les commentaries byzantins de la divine liturgie du VII au XI siècle (Archives de l'Orient chrétien, 9)*, Paris, 1966.
11. BRACKE, R., *Ad Sancti Studie van de biografische documenten en de levensbeschrijvingen betreffende Maximus Confessor (ca. 580-662)*, Leuven, 1980.
12. BRIA, Pr. Prof. Dr. IOAN, *Dicționar de teologie ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
13. BULGAKOV, SERGHEI, *Ortodoxia*, traducere de Nicolae Grosu, Editura Paideia, București, 1994.
14. CHIRICESCU, Dr. CONSTANTIN; NAZARIE, CONSTANTIN, *Concordanță biblică tematică. Călăuza predicatorului*, Editura Trinitas, Iași, 2000.
15. CHIȚESCU, Prof. NICOLAE ; TODORAN, Pr. Prof. ISIDOR ; PETREUȚĂ, Pr. Prof. IOAN, *Teologia Dogmatică și Simbolică. Manualul*

- pentru Facultățile Teologice*, vol. II, ediția a III-a, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2010.
16. COMAN, Pr. Prof. Dr. IOAN G., *Patrologie*, Sfânta Mănăstire Dervent, 1999.
 17. COMAN, Pr. Prof. Ioan G., *Și Cuvântul trup s-a făcut. Hristologie și mariologie patristică*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1993.
 18. CROCE, VITTORIO, *Tradizione e ricerca. Il metodo teologico di san Massimo il Confessore*, (Studia Patristica Mediolanensia 2), Milano, 1974.
 19. CROUZEL, HENRI , *Origen – personajul, exegetul, omul duhovnicesc, teologul*, ediția a II-a, trad. Cristian Pop, Editura Deisis, Sibiu, 2014.
 20. DANIÉLOU, JEAN, „L’apocatastase chez saint Grégoire de Nysse”, în *Recherches de science religieuse*, nr. 30, 1940.
 21. DANIÉLOU, JEAN, *L’être et le temps chez Grégoire de Nysse*, Leiden, 1970.
 22. DANIÉLOU, JEAN, *Comble du mal et l’eschatologie chez Grégoire de Nysse*, Sonderdruck aus der Festgabe Lortz – Verlag. Bruno Grium, Baden – Baden, 1957.
 23. DOSTOIEVSKI, FEODOR, *Frații Kamarazov*, vol. I, traducere și note de Elena Vizir, Editura Adevărul Holding, București, 2011.
 24. DOUCET, M., *Dispute de Maxime le Confesseur avec Pyrrhus*, Disertație, Montreal, 1972.
 25. EPIFANOVICI, Prof. S. L., *Sfântul Maxim Mărturisorul și teologia bizantină*, trad. pr. Marcel Corja, Editura Evanghelismos, București, 2009.

26. FARREL, J.P., *Free Choice in St Maximus the Confessor*, South Canan (Pennsylvania), 1989.
27. FELMY, KARL CHRISTIAN, *De la Cina de Taină la Dumnezeiasca Liturghie a Bisericii Ortodoxe. Un comentariu istoric*, trad. Pr. Prof. Ioan I. Ică, Editura Deisis, Sibiu, 2008.
28. GARRIGUES, J.-M., *Maxime le Confesseur. La charite, avenir divin de l'homme*, Theologie Historique 38, Paris, 1976.
29. GATTI, M.L., *Massimo il Confessore. Saggio di bibliografia generale regionata e contributi per una ricostruzione scientifica del suo pensiero metafisico e religioso*, Milano, 1987.
30. GAÏTH, JÉROME , *La conception de la liberté chez Grégoire de Nysse*, Paris, 1953.
31. GOLITZIN, ALEXANDER, *Dionisie Areopagitul mistagogul – O lectură monahală*, trad. ieromonah Nectarie Dărăban, Editura Deisis, Sibiu, 2015.
32. HAUSHERR, I., *Philautie. De la tendresse pour soi a la charite selon saint Maxime le Confesseur*, Roma, 1952.
33. HEINZER, F., *Gottes Sohn als Mensch. Die Struktur des Menschseins Christi bei Maximus Confessor*, Fribourg (Elveția), 1980.
34. HILL, JONATHAN, *Istoria gândirii creștine*, Editura Casa Cărții, Oradea, 2007.
35. ICĂ, IOAN I. jr, *Mystagogia Trinitatis. Probleme ale teologiei trinitare patristice și moderne cu referire specială la triadologia Sfântului Maxim Mărturisorul*, Editura Deisis, Sibiu, 1998.

36. ICĂ, IOAN I. JR, *Sfântul Maxim Mărturisorul (580-662) și tovarășii săi întru martiriu: papa Martin, Anastasie Monahul, Anastasie Apocrisiarul. „Vieți” – actele procesului – documentele exilului*, Editura Deisis, Sibiu, 2004.
37. ICĂ, Diac. IOAN I. JR, *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului – Integrala comentariilor liturgice bizantine*, Editura Deisis, Sibiu, 2011.
38. ILCA, Pr. Dr. MARIUS, *Teologia iubirii în viziunea unor Părinți și scriitori răsăriteni și apuseni din secolele V – VII, cu referire specială la Sfântul Maxim Mărturisorul*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2014.
39. IOJA, Lect. Dr. CRISTINEL, *Rațiune și mistică în teologia ortodoxă*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2008.
40. KALAMIROS, ALEXANDROS, „Râul de foc”, în vol. *De la Facere la Apocalipsă*, Editura Lumea Credinței, București, 2005.
41. KANNENGISSER, CHARLES, *Handbook of Patristic Exegesis*, vol. 1: *The Bible in Ancient Christianity*, Brill, Leiden-Boston, 2006.
42. KARAYIANNIS, V., *Maxime le Confesseur. Essence et energies de Dieu*, Paris, 1993.
43. KATTAN, ASSAAD ELIAS, *Verleiblichung und Synergie. Grundzuge der bibelhermeneutik bei Maximus Confessor*, (Supplements to Vigiliae Christianae. Texts and Studies of Early Christian Life and Language, 63), Leiden-Boston: Brill, 2003.

44. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *Terapeutică bolilor spirituale*, trad. Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2006.
45. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *La divinisation de l'homme selon saint Maxime le Confesseur*, „Cogitatio Fidei”, nr. 194, Paris, 1996.
46. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *Maxime le Confesseur, mediateur entre l'Orient et l'Occident*, Paris, 1998.
47. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *Sfântul Maxim Mărturisorul. O introducere*, trad. Marinela Bojin, Editura Doxologia, Iași, 2013.
48. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *Sfântul Maxim Mărturisorul, mediator între Răsărit și Apus*, trad. Daniela Cojocariu, Editura Doxologia, Iași, 2010.
49. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *Teologia energiilor dumnezeiești. De la origini până la Sfântul Ioan Damaschin*, trad. Marinela Bojin, Editura Basilica, București, 2016.
50. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *Tradiția ortodoxă despre viața de după moarte*, trad. Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2006.
51. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *Semnificația trupului în Ortodoxie*, traducere de monahia Antonia, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010.
52. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *Despre iubirea creștină*, trad. Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2010.
53. LEMENI, ADRIAN, *Sensul eshatologic al creației*, Editura Asab, București, 2007.

54. LETHEL, F.-M., *Theologie de l'agonie du Christ. La liberte humaine du Fils de Dieu et son importance soteriologique mises en lumiere par saint Maxime le Confesseur*, „Theologie historique”, nr. 52, Paris, 1979.
55. LOOSEN, J., *Logos und Pneuma im begnadeten Menschen bei Maximus Confesor*, Munster, 1941.
56. LOUTH, ANDREW, *Maximus the Confessor*, Londra și New York, 1996.
57. LOSSKY, VLADIMIR, *Theologie mystique de l' Eglise d' Orient*, Paris, 1944.
58. LOSSKY, VLADIMIR, *Vision de Dieu*, Neuchatel, 1962.
59. MADDEN, JAMES NICHOLAS, *Christology and Anthropology in the Spirituality of Maximus the Confessor, with Special Reference to the Expositio Orationis Dominicae*, Disertație, Durham, 1982.
60. MATSOUKAS, NIKOS A., *Teologie Dogmatică și Simbolică*, vol. II, traducere Nicușor Deciu, Editura Bizantină, București, 2006.
61. MATSOUKAS, NIKOS A., *La vie en Dieu selon Maxime le Confesseur*, Éditions Axios, Athènes, 1994.
62. MCGUCKIN, Pr. JOHN ANTHONY, *Dicționar de Teologie Patristică*, traducere din limba engleză Dragoș Dâscă și Alin-Bogdan Mihăilescu, Editura Doxologia, Iași, 2014.
63. MEYENDORFF, JOHN, *Teologia bizantină: tendințe istorice și teme doctrinare*, trad. Pr. Prof. Dr. Alexandru Stan, editura Nemira, București, 2011.

64. MIRCEA, Preot Dr. IOAN, *Dicționar al Noului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
65. MITRALEXIS, SOTIRIS, *Ever-Moving repose: The Notion of Time in Maximus the Confessor's Philosophy through the Perspective of a Relational Ontology*, Berlin, 2014.
66. MOORE, EDWARD, *Origen of Alexandria and St Maximus the Confessor: An Analysis and Critical Evaluation of their Eschatological Doctrines*, Disertație, Boca Raton, Florida, 2005.
67. CLAUDIO MORESCHINI, *Istoria filosofiei patristice*, trad. De Alexandra Cheșcu, Mihai-Silviu Chirilă și Doina Cernica, Editura Polirom, 2009.
68. MUELLER-JOURDAN, PASCAL, *Typologie spatio-temporelle de l'écclesia byzantine. La „Mystagogie” de Maxime le Confesseur dans la culture philosophique de l'Antiquité tardive*, „Supplements to Vigiliae Christianae”, nr. 74, Leiden și Boston, 2005.
69. NICHOLS, AIDAN, *Bizantine Gospel. Maximus the Confessor in Modern Scholarship*, T&T Clark, Edinburgh, 1993.
70. PATRONOS, GEORGIOS, *Îndumnezeirea omului*, trad. Lector Dr. Sabin Preda, Editura Bizantină, București, 2012.
71. PEGON, J., *Introducere la Maxime le CONFESSEUR, Centuries sur la charite*, SC 9, Paris, 1945.

72. PELIKAN, JAROSLAV, *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei*, vol. II – *Spiritul creștinătății răsăritene (600-1700)*, traducere și note de pr. prof. Nicolai Buga, Editura Polirom, Iași, 2004.
73. PERL, ERIC DAVID, *Methexis: Creation, Incarnation, Deification in Saint Maximus Confessor*, Diss., Yale University, 1991.
74. PIRET, PIERRE, *Le Christ et la Trinite selon Maxime le Confesseur*, „Theologie historique”, nr. 69, Paris, 1983.
75. PLACE, E. DES, *Introducere la Diadoque de Photicé, OEvres spirituelles*, Sc 5 bis, Paris, 1996.
76. PLESTES, M., *The Macarian Legacy. The Place of Macarius- Symeon in the Eastern Christian Tradition*, Oxford, 2004.
77. POPESCU, Pr. Prof. Dr. DUMITRU, *Iisus Hristos Pantocrator*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
78. POPOVICI, Arhimadritul IUSTIN, *Omul și Dumnezeu-om. Abisurile și culmile filozofei*, traducere Pr. Prof. Ioan Ică și diac. Ioan I. Ică jr., editura Deisis, Sibiu, 1997.
79. PRADO, J.J., *Voluntad y naturaleza. La antropologia filosofica de Maximo el Confesor*, „Ciencias humanas y Filosofia”, Rio Cuarto, 1974.
80. PRAGER, WALTHER ALEXANDER, *Comentarii la Capetele gnostice ale Sfântului Maxim Mărturisorul*, în vol. *Capete gnostice*.

- Despre teologie și despre iconomia întrupării Fiului lui Dumnezeu*, trad. Walther Alexander PRAGER, Editura Herald, București, 2008.
81. PREUSS, K.F.A., *Ad Maximi Confessoris de Deo hominisque deificatione doctrinam adnotationum pars I*, Schneeberg, 1894.
82. RAMELLI, ILARIA, *Gregoro di Nissa, Sull'anima e la resurrezione*, Bompiani, Milano, 2007.
83. RĂDUCĂ, Pr. Dr. VASILE, *Antropologia Sfântului Grigorie de Nyssa. Căderea în păcat și restaurarea omului*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
84. RIOU, ALAIN, *Le Monde et l'Eglise selon Maxime le Confesseur*, „Theologie historique”, nr. 22, Paris, 1973.
85. ROMANIDES, Pr. IOANNIS, *Dogmatica patristică ortodoxă. O expunere concisă*, traducere Dragoș Dâscă, Editura Ecclesiast, Sibiu, 2010.
86. RUS, REMUS, *Dicționar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, Editura Lidia, București, 2003.
87. RUSSELL, NORMAN, RUSSELL, *Învățătura despre îndumnezeire în tradiția patristică greacă*, trad. Dragoș Dâscă, Editura Doxologia, Iași, 2015.
88. SAJDAK, I., *Historia critica scholiastarum et commentatorum Gregorii Nazianzeni, I, De codicibus scholiastarum et commentatorum Gregorii Nazianzeni. Accedit Appendix de*

- pseudogregorianis et Gregorii encomiis*, „Meletemata Patristica”, nr. 1, Cracovia, 1914.
89. SCHONBORN, CHRISTOPH VON, *Sofronie al Ierusalimului. Viața monahală și mărturisirea doctrinară*, trad. de M. și A. Alexandrescu, ediție de O. Gordon, București, 2007.
90. SHERWOOD, POLYCARP, *St Maximus the Confessor*, Londra, 1955.
91. SHERWOOD, POLYCARP, *The Earlier Ambigua of St Maximus the Confessor and his Refutation of Origenism*, „Studia Anselmiana”, nr. 36, Roma, 1955.
92. SHERWOOD, P., *An Annotated Date-List of the Works of Maximus the Confessor*, Roma, 1952.
93. SHERWOOD, P., *St Maximus the Confessor, The Ascetic Life. The Four Centuries on Charity*, „Ancient Christian Writers”, nr. 21, Londra, 1955.
94. SOTIROPOULOS, C., *La Mystagogie de saint Maxime le Confesseur*, Atena, 2001.
95. STĂNILOAE, Pr. Prof. DUMITRU, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
96. STĂNILOAE, Pr. Prof. DUMITRU, *Spiritualitate și comuniune în liturghia ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.
97. STĂNILOAE, Pr. Prof. DUMITRU, *Comentarii la Mistagogia Sfântului Maxim Mărturisitorul*, în vol. „Sfântul Maxim Mărturisitorul. Mistagogia”, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2017.

98. STOIENESCU, Drd. IOAN-ALEXANDRU, *Revelație și istorie în gândirea Sfântului Maxim Mărturisorul*, teză de doctorat, Arad, 2017.
99. STRAUBIGER, H., *Die Christologie des heiligen Maximus Confessor*, Bonn, 1906.
100. THUNBERG, LARS, *Antropologia teologică a Sfântului Maxim Mărturisorul. Microcosmos și mediator*, trad. Anca Popescu, Editura Sofia, București, 2005.
101. THUNBERG, L., *Microcosm and Mediator*, Chicago și La Salle, 1995.
102. THUNBERG, LARS, *Man and the Cosmos. The Vision of St Maximus the Confessor*, Crestwood (New York), 1985.
103. TOLLEFSEN, TORSTEIN THEODOR, *The Christocentric Cosmology of St Maximus the Confessor*, Oxford University Press, 2008.
104. VASILJEVIC, Ed. Bishop MAXIM, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, Sebastian Press & The Faculty of Orthodox Theology – University of Belgrade, 2013.
105. *Viu este Dumnezeu. Catehism ortodox*, traducere în limba română și postfață de Părintele Ioan Nicolae, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2009.
106. VLACHOS, HIEROTHEOS, *Life after Death*, Levadia, 1995.
107. VOICU, Arhid. Prof. Dr. CONSTANTIN, *Patrologie*, vol. II, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009.

108. VOICU, ARHID. PROF. DR. CONSTANTIN, *Patrologie*, vol. III, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010.
109. WENGER, A., *L'Assomption de la TS Vierge dans la tradition byzantine (Archives de l'Orient Chrétien 5)*, Paris, 1955.
110. WOLKER, W., *Maximus Confessor als Meister des geistlichen Lebens*, Wiesbaden, 1965.
111. YANNARAS, CHRISTOS, *Abecedar al credinței*, trad. Pr. Prof. Dr. Constantin Coman, Editura Bizantină, București, 2007.

III. Articole și studii

1. ALLEN, P., „Blue-Print for the Edition of Documenta ad Vitam Maximi Confessoris spectantia”, în C. LAGA, J.A. MUNITIZ și L. VAN ROMPEY (ed.), *After Chalcedon: Studies in Theology and Church History*, Leuven, 1985, pp. 11-21.
2. ALLEN, P. și NEIL, B., Introducere și note la *The Life of Maximus the confessor. Recension 3*, Strathfield, 2003.
3. ANDREOPOULOS, ANDREAS, „Eschatology in Maximus the Confessor”, în vol. Ed. PAULINE ALLEN, BRONWEN NEIL, *The Oxford Handbook of Maximus the Confessor*, pp. 323-334.
4. ANGHELESCU, GHEORGHE F., „Sensul eshatologic al timpului în scrierile lui Maxim

Mărturisitorul”, în *Mitropolia Olteniei*, anul XLVII, nr. 1-2, 1995, pp. 65-77.

5. ARGARATE, P., „Maximus Confessor’s Criticism of Origenism: The Role of Movement within Ontology”, în L. PERRONE, P. BERNARDINO și D. MARCHINI (ed.), *Origeniana Octava. Origen and the Alexandrian Tradition. Papers of the 8th International Origen Congress, Pisa, 27-31 August 2001*, II, „Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium”, nr. 164, Leuven, 2003, pp. 1037-1041.
6. ARGARATE, PABLO, „«Car mes iniquités dépassèrent ma tête», les fonction du texte biblique dans la section katanytique du Logos Asketikos de Maxime le Confesseur”, în L. Di Tommaso and L. Turcescu (eds.), *The reception and Interpretation of the Bible in Late Antiquity. Proceedings of the Montréal Colloquium in Honour of Charles Kannengisser, 11-13 October 2006* (The Bible in Ancient Christianity), Leiden, E.J. Brill, 2008, pp. 17-36.
7. BAHRIM, Pr. DRAGOȘ, „*Theoria*: o hermeneutică mystagodică la Sfântul Maxim Mărturisitorul”, studiu introductiv la vol. *Sfântul Maxim Mărturisitorul – Întrebări și nedumeriri*, trad. Laura Enache, Editura Doxologia, Iași, 2012, pp. 9-64.
8. BAHRIM, Pr. Prof. DRAGOȘ, „Despre cosmos și împlinirea sa în om după teologia Sfântului Maxim Mărturisitorul”, în *Teologie și Viață*, anul XII (2002), nr. 5-8, pp. 101-102.

9. BALTHASAR, HANS URS VON, „Apokatastasis (Origen, Gregory of Nyssa, Maximus), în *Trierer Theologische Zeitschrift*, 97, 1988, pp. 169-182.
10. GEORGES BARROIS, „The alleged origenism of Saint Gregory of Nyssa”, în *St. Vladimir Theological Quarterly*, nr. 1, 1986.
11. BELLINI, E., „Maxime interprète du Pseudo-Denys l'Aréopagite”, în F. HEINZER și C. VON SCHÖNBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur*, Fribourg (Elveția), 1982, pp. 37-49.
12. BENEVICH, G.I., „The Sabbath in St Maximus the Confessor”, în *Studi sull'Oriente Christiane*, 9, 2005, pp. 63-81.
13. BERTHOLD, G.C., „The Church as Mysterion: Diversity and Unity according to Maximus Confessor”, în *Patristic Byzantine Review*, 6, 1987, pp. 20-29.
14. BILIUȚĂ, I., „Problema temporalității în perspectiva sfinților Grigorie de Nyssa și Maxim Mărturisorul”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa*, 49, 2004, pp. 265-277.
15. BLOWERS, PAUL M., „Realized Eschatology in Maximus the Confessor, *Ad Thalassium* 22”, în *Studia Patristica*, XXVII, 1997, pp. 258-263.
16. BLOWERS, PAUL M., „Maximus the Confessor, Gregory of Nyssa, and the Concept of «Perpetual Progress»”, în *Vigiliae Christianae*, 46, 1992, pp. 151-171.

17. BOOJAMRA, J., „Original Sin according to St Maximus the Confessor”, în: *St Vladimir' Theological Quarterly*, 20, 1976, pp. 19-30.
18. BRADSHAW, DAVID, „Time and Eternity in the Greek Fathers”, în *The Thomist*, 70 (2006), pp. 311-366.
19. BRANIȘTE, Pr. Prof. ENE, „Biserică și Liturghie în opera «Mystagogia» a Sfântului Maxim Mărturisorul”, în *Ortodoxia*, anul XXXIII (1981), nr. 1, pp. 13-22.
20. BRIHTMAN, ROBERT , „Apophatic Teology and Divine Infinity in St. Gregory of Nyssa”, în *Greek Orthodox Theological Review*, 18/1973, pp. 97-114.
21. BUCUR, BOGDAN G., „Foreordained from All Eternity. The Mystery of the Incarnation According to Some Early Christian and Byzantine Writers”, în *Dumbarton Oaks Paper*, 62, 2008, pp. 199-215.
22. CAMPS, J. RIUS, „La suerte final de la naturaleza corpórea según el *Peri Archon* de Origenes”, *Vetera Christianorum* 10 (1973), pp. 291-304; sau *Studia Patristica* XIV (Texte und Untersuchungen 117), 1976, p. 167-179.
23. CHIȚESCU, Prof. Dr. NICOLAE, „Paradigmele divine și problemele pe care le ridică ele pentru teologia dogmatică”, în *Ortodoxia*, anul X (1958), nr. 1, pp. 45-48.
24. CHRISTOU, PANAYOTIS, „Maximos Confessor. On the Infinity of Man”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur*

Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980, pp. 261-271.

25. CHVATAL, L., „Stasis aeikinetos – tautokinesis stasimos. Dialektika eschatologickeho stavu u Maxima Vyznavace”, în V. Husek, P. Kitzler et J. Platova (ed.), *Anticke krestanstvi. Liturgie, retorika, antropologie*, Brno, 2009, pp. 126-134.
26. CHVATAL, L., „Maxime le Confesseur et la tradition philosophique: A propos d’une definition de la kinesis”, în *Studia Patristica*, XLVIII, 2010, pp. 117-122.
27. CROUZEL, HENRI, „«Quand le Fils transmet le Royaume à Dieu sau Père»: L’interprétation d’Origène”, în *Studia Missionalia*, 33, 1984, pp. 359-384.
28. CROUZEL, HENRI, „La «première» et la «seconde» résurrection des hommes d’après Origène”, *Didaskalia* 3 (1973), pp. 3-19.
29. CROUZEL, HENRI, „La doctrine origénienne du corps ressuscité”, *Buletin de Littérature Ecclésiastique* 81 (1980), pp. 175-200. 241-266.
30. CROUZEL, HENRI, „Fonti prenicence della dottrina di Ambrogio sulla Risurrezione dei morti”, *La Scuola Cattolica* 102 (1974), pp. 373-388.
31. CROUZEL, HENRI, „Différences entre les ressuscités selon Origène”, în *Jenseitsvorstellungen im Antike und Christentum. Gedenk Schrift für Alfred Stuiber, Jahrbuch für Antike und Christentum, Ergänzungsband 9*, Münster i. W., 1982, pp. 107-116.

32. CROUZEL, HENRI, „Le prophéties de la Résurrection chez Origène”, în *Forma Futuri. Studi in onore del Cardinale Michele Pellegrino*, Torino, 1975, pp. 980-992.
33. CROUZEL, HENRI, „Les critiques adressées par Méthode et ses contemporains à la doctrine origénienne du corps ressuscité”, *Gregorianum* 53 (1972), pp. 679-716.
34. CROUZEL, HENRI, „L' Hadès et la Géhenne chez Origène”, în *Gregorianum*, 59, (1978), pp. 291-331.
35. CROUZEL, HENRI, „A Letter from Origen to «Friends in Alexandria»”, în *The Heritage of the Early Church. Essays in Honor of the Very Reverend Georges Vasilievich Florovsky*, Edited by David Neiman, and Margaret Schathin (Orientalia Christiana Analecta 195), Rome, 1973, pp. 135-150.
36. DALEY, BRIAN E., „Apokatastasis and «Honorable Silence» in the Eschatology of Maximus the Confessor”, în F. HEINZER și C. VON SCHONBORN (ed.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur, Fribourg, 2-5 septembre 1980*, pp. 309-339.
37. DALEY, BRIAN E., *Eschatologie. In der Schrift und Patristik*, „Handbuch der Dogmengeschichte”, IV, 7a, Fribourg-en-Brigau, Bâle și Viena, 1986, pp. 239-240.
38. DALMAIS, I.-H., „Le vocabulaire des activités intellectuelles, volontaires et spirituelles dans l'anthropologie de saint Maxime le Confesseur”,

- în *Mélanges offerts* au P.M.-D. CHENU, Paris, 1967, pp. 193-202.
39. DALMAIS, I.-H., „Mystère liturgique et divinisation dans la «Mystagogie» de saint Maxime le Confesseur”, în *Epektasis. Mélanges patristiques offerts au cardinal Daniélou*, Paris, 1972, pp. 55-62.
 40. DALMAIS, I.-H., „Théologie de l’Eglise et mystère liturgique dans la «Mystagogie» de saint Maxime le Confesseur”, în *Studia Patristica*, XIII, 1975, pp. 145-153.
 41. DALMAIS, I.-H., „L’Eglise, icône du Mystere: la «Mystagogie» de saint Maxime le Confesseur, une ecclesiologie liturgique”, în *L’Eglise dans la liturgie. Conférences Saint-Serge, XXVI semaine d’études liturgiques, 26-29 juin 1976*, Roma, 1980, pp. 107-117.
 42. DALMAS, I.-H., „La doctrine ascétique de saint Maxime le Confesseur, d’après le «Liber asceticus»”, în *Irenikon*, 26, 1953, pp. 17-39.
 43. DALMAIS, I. H., „La théorie des «logoi» des creatures chez saint Maxime le Confesseur”, în *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques*, XXXVI, 1952, pp. 244-249.
 44. DALMAIS, I.-H., „Saint Maxime le Confesseur et la crise de l’origénisme monastique”, în *Théologie de la vie monastique*, Paris, 1961, pp. 416-421.
 45. DALMAIS, I.-H., *Introducere la SAINT MAXIME LE CONFESSEUR, Le mystère du salut*, Namur, 1964, pp. 50-57.

46. DANIÉLOU, JEAN, „L résurrection des corps chez Grégoire de Nysse”, în *Vigilae christianae*, 7, Amsterdam (1953), pp. 154-170.
47. DARROUZÉS, Jean, „Géomètre (Jean Kyriotes)”, *Dictionnaire de spiritualité*, 6, (1967), col. 235-236.
48. DEVREESSE, R., „La Vie de S. Maxime le Confesseur et ses recensions”, în *Analecta Bollandiana*, 46, 1928, pp. 5-49.
49. DISDIER, M.-TH., „Les fondements dogmatiques de la spiritualité de saint Maxime le Confesseur”, în *Échos d'Orient*, 29, 1930, pp. 304-307.
50. DOUCET, M., „La volonté humaine du Christ, spécialement en son agonie. Maxime Le Confesseur interprète de l'Écriture”, în *Science et Esprit*, 37, 1985, pp. 123-159.
51. DRAGAS, G.C., „The Church in St Maximus' Mystagogy”, în *Teologia*, 56, 1985, pp. 385-403.
52. EPSEN, EDWARD, „Eternity is a Present, Time is it's Unwrapping”, în *Heythrop journal* LI (2010), pp. 417-429.
53. FELMY, Prof. Dr. KARL CHRISTIAN, „Die Verdrängung der eschatologischen Dimension der byzantinischen Göttlichen Liturgie und ihre Folgen”, în vol. *Persoană și comuniune. Prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, Editura arhiepiscopiei ortodoxe Sibiu, Sibiu, 1993, pp. 267-275.
54. FER, Drd. NICOLAE , „Cunoașterea lui Dumnezeu și ideea de epectază la Sfântul Grigorie

- de Nyssa”, în *Ortodoxia*, anul XXIII, nr. 1/1971, pp. 82-96.
55. FLOROVSKY, G., „Cur Deus homo? The Motive of the Incarnation”, în *Creation and Redemption* (The Collected Works of Georges Florovsky 3), Belmont, 1976, pp. 163-170.
 56. GALLAHER, BRANDON F., „Chalice of Eternity: An Orthodox Theology of Time”, în *St Vladimir's Theological Quarterly*, 57:1 (2013), pp. 5-35.
 57. GARRIGUES, J.-M., „La personne composee du Christ d'apres saint Maxime le Confesseur”, în *Revue thomiste*, 74, 1974, pp. 181-188.
 58. GARRIGUES, J.-M., „La martyre de saint Maxime le Confesseur”, în *Revue thomiste*, 26, 1976, pp. 411-414.
 59. GARRIGUES, J.-M., „L'énergie divine et la grâce chez Maxime le Confesseur”, în *Istina*, 19, 1974, pp. 272- 292.
 60. GASTALDO, CERASA, „Dimensione humana e prospettiva escatologica in Massimo Confessore”, în *Renovatio*, 12, 1977, pp. 324-329.
 61. GAUDEL, A., „Péché original”, în *Dictionnaire de théologie catholique*, t. XII, Paris, 1933, col 429.
 62. GAUTHIER, R.-A., „Saint Maxime le Confesseur et la psychologie de l'acte humain”, în *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 21, 1954, pp. 51-100.
 63. GRUMEL, V., „Notes d'histoire et de chronologie sur la vie de saint Maxime le Confesseur”, în *Echos d'Orient*, 26, 1927, pp. 24-32.

64. GRUMEL, VENANCE, „Maxime de Chrysopolis ou Maxime le Confesseur”, în *Dictionnaire de théologie catholique*, t.x, 1, 1926, col. 457.
65. HAUSHERR, I. , „Ignorance infinie”, în *Orientalia Christiana Periodica*, 2, 1936, pp. 351-362.
66. ICĂ jr, IOAN I., „Mistagogia cosmic eshatologică maximiană – răspuns la drama prăbușirii creștinismului antic”, în *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului. Integrala comentariilor liturgice bizantine (studii și texte)*, Sibiu, 2011, pp. 175-202.
67. ICĂ, Diac. IOAN I. jr., „Viețile Maicii Domnului – sinteze narative ale tradițiilor mariologice ale Bisericii”, în vol. *Epifanie Monahul, Simeon Metafrastul, Maxim Mărturisorul despre Nașterea, Viața și Adormirea Maicii Domnului – trei vieți bizantine*, Editura Deisis, Sibiu, 2007, pp. 267-275.
68. ICĂ, Diac. Prof. IOAN I. jr., „Origen – contemporanul nostru”, prefață la HENRI CROUZEL, *Origen – personajul, exegetul, omul duhovnicesc, teologul*, Editura Deisis, Sibiu, 2014, pp. 5-38.
69. IELCIU, Ioan Mircea, „Învățătura despre îndumnezeirea omului la Sfântul Maxim Mărturisorul”, în *Mitropolia Ardealului*, 33, 1988, 2, pp. 36-51.
70. KELLER, E., *Eucharistie und Parusie. Liturgie- und theologischesgeschichtliche Untersuchungen zur eschatologischen Dimension der Eucharistie anhand ausgewählter Zeugnisse aus*

- fruhchristlicher und patristischer Zeit*, „Studia Friburgensia”, N.S., nr. 70, Fribourg (Elveția), 1989, pp. 179-224.
71. KHOPERIA, L., „Old Georgian Sources on Maximus the Confessor”, în *Le Museon*, 116, 2003, pp. 395-414.
72. KHOPERIA, L., „La traduction par Euthyme l’Athonite de la Vie de Maxime le Confesseur et ses interconnexions avec les sources grecques”, în *Mravaltavi*, 21, 2005, pp. 52-62.
73. KHOPERIA, L., „Maximus the Confessor: Life and Works in the Georgian Tradition”, în T. MGALOBLSHVILI și L. KHOPERIA (ed.), *Maximus the Confessor and Georgia*, Londra, 2009, pp. 25-48.
74. LACKNER, W., „Ein hagiographisches Zeugnis für den antapodotikas des Patriarchen Germanos I von Konstantinopel”, în *Byzantion*, nr. 38, anul 1968, pp. 41-104.
75. LAMAÎTRE, J., „Contemplation chez les Grecs et autres Orientaux chrétiens”, în *Dictionnaire de spiritualité*, II, Paris, 1953, coll. 1818-1819.
76. LARCHET, JEAN-CLAUDE, „Ancestral Sin according to St Maximus the Confessor: a Bridge between Eastern and Western Conceptions”, în: *Sobornost/ECR*, 20, 1998, pp. 26-48.
77. LARCHET, JEAN-CLAUDE, Introducere la MAXIME LE CONFESSEUR, *Opuscules theologiques et polemiques*, Paris, 1996, pp. 7-16.
78. LARCHET, JEAN-CLAUDE, „Le martyre, l’exil et la mort de saint Maxime le Confesseur et de ses

- deux disciples, Anastase le Disciple et Anastase l'Apocrisaire: quelques precisions en rapport avec des decouvertes archeologique recentes”, în *Revue d'histoire ecclesiastique*, 108, 2013, pp. 65-96.
79. LARCHET, JEAN-CLAUDE, Introducere la MAXIME LE CONFESSEUR, *Ambigua*, Paris-Suresnes, 1994, pp. 14-19.
80. LARCHET, JEAN-CLAUDE, Introducere la MAXIME LE CONFESSEUR, *Questions a Thalassios*, t. 1, Paris, 2010, pp. 57-69.
81. LARCHET, JEAN-CLAUDE, Introducere la MAXIME LE CONFESSEUR, *Lettres*, Paris, 1998, pp. 8-30.
82. LARCHET, JEAN-CLAUDE, Introducere la MAXIME LE CONFESSEUR, *Opuscles théologiques et polémiques*, Paris, 1998. pp. 18-108.
83. LOUTH, Pr. ANDREW, „Omul și cosmosul în scrierile Sfântului Maxim Mărturisitorul”, în vol. *Pentru o ecologie a transfigurării: perspective ortodoxe asupra mediului, naturii și creației*, vol III, editat de Arhid. John Chryssavgis și Bruce V. Foltz, traducere din limba engleză Valentin-Radu Trandafir, Editura Doxologia, Iași, 2017, pp. 123-145.
84. LOUTH, A., „St Denys the Areopagite and St Maximus the Confessor: a Question of Influence”, în *Studia Patristica*, XXVII, 1993, pp. 166-174.
85. MICHAUD, EUGENE, „Saint Maxime le Confesseur et l'apocatastase”, în *Revue internationale de theologie*, 10, 1902, pp. 257-272.

86. MITRALEXIS, SOTIRIS, „Can We Trace a Comprehensive Theory of Time in Maximus the Confessor’s work?”, in *Philosophia, the Philosophy Journal of the Academy of Athens*, 45 (2015), pp. 252-267.
87. MITRALEXIS, SOTIRIS, „Maximus the Confessor’s ‘Aeon’ as a Distinct Mode of Temporality”, in *The Heythrop Journal*, 57:2 (2016).
88. MITRALEXIS, SOTIRIS, „A Note on the Definition of χρόνος and αἰών in St Maximus the Confessor through Aristotel”, in *Knowing the Purpose of Creation through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St. Maximus the Confessor*, Sebastian Press & The Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, 2013, pp. 419-426.
89. MONTMASSON, E., „La doctrine de l’«apatheia» d’après saint Maxime”, in *Echos d’Orient*, 14, 1911, pp. 36-41.
90. MORESCHINI, CLAUDIO, „Critica all’apokatastasi origeniana in Massimo il Confessore”, in R. UGLIONE (ed.), „*Millennium*”: *l’attesa della fine. Atti dei II giornate patristiche torinesi*, Torino, 2003, pp. 267-287.
91. MORESCHINI, CLAUDIO, „Introduzione”, in vol. Massimo il Confessore, *Ambigua. Problemi metafisici e teologici su testi di Gregorio di Nazianzo e Dionigi Areopagita*, Bompiani, Milano, 2003, pp. 55-60.

92. MORESCHINI, CLAUDIO, „Massimo il Confessore di fronte a Gregorio Nazianzeno (a proposito degli «Ambigua»)”, în U. CRISCUOLO (ed.), *L'antico e la sua eredità. Atti dei Colloquio internazionale di studi in onore di Antonio Carzya, Napoli, 20-21 settembre 2002*, „Collectanea”, nr. 24, Napoli, 2004, pp. 135-151.
93. NEIL, B., „The Lives of Pope Martin I and Maximus the Confessor: Some reconsiderations of Dating the Provenance”, în *Byzantion*, 68, 1998, pp. 91-109.
94. NEIL, B., Introdúcere la *Scripta saeculi VII Vitam Maximi Confessoris illustrantia*, „Corpus christianorum. Series graeca”, nr. 39, Turnhout și Leuven, 1999, pp. XI-XXIII.
95. NEIL, B., „The Greek Life of Maximus the Confessor (BHG 1234) and its Three Recensions”, în *Studia Patristica*, 36, 2001, pp. 46-53.
96. NEIL, B. și ALLEN, P., Introdúcere și note la *Maximus the Confessor and his Companions. Documents from Exile*, Oxford, 2002.
97. NEUHOFF, K.H., „«Bunte» Eschatologie?: Zu Eugene Michauds Verstandnis der Allerlösung bei Maximos dem Bekenner”, în *Internationale Kirchliche Zeitschrift*, 99, 2009, pp. 170-205.
98. NORRIS, FREDERIC W., „Universal salvation in Origen and Maximus”, în vol. Nigel M. de S. Cameron (ed.), *Universalism and the Doctrine of Hell. Paper presented at the Fourth Edinburgh Conference in Christian Dogmatics*, 1991, Paternoster Press & Baker Book House, 1992, pp. 35-72.

99. PETCU, Diac. Dr. LIVIU, „Teologia devenirii și a dorinței la Sfântul Grigorie de Nyssa”, în *Teologie și Viață*, serie nouă, anul XXXI, nr. 1-4/2011, pp. 77-104.
100. PETCU, Diac. Dr. LIVIU, „Conceptul de epectază. Influența Sfântului Grigorie de Nyssa asupra gândirii teologice a Sfântului Maxim Mărturisitorul”, în vol. *Părinții Capadocieni*, coordonatori Petre Semen și Liviu Petcu, Editura Fundației academice „Axis”, Iași, 2009, pp. 371-393.
101. PLASS, PAUL, „Transcendent Time in Maximus the Confessor”, în *The Thomist*, 44, 1980, pp. 259-277.
102. PLASS, PAUL, „«Moving Rest» in Maximus the Confessor”, în *Classica et Mediaevalia*, 35, 1984, pp. 177-190.
103. RADOSAVLJEVIČ, ARTEMIJE, „Le problème du ‘présupposé’ on du ‘non-présupposé’ de l’Incarnation de Dieu le Verbe”, în F. Heizer - C. Schönborn (éd.), *Maximus Confessor. Actes du Symposium sur Maxime le Confesseur*, Fribourg, 2-5 septembre 1980 (Paradosis 27), Fribourg, 1982, pp. 193-206.
104. RAMELLI, ILARIA, „Nota sulla continuità della dottrina dell’apocatastasi in Gregorio di Nissa dal *De anima et resurrectione* all’ *In illud: tunc et ipse Filius*”, în *Archaeus*, X (2006), fasc. 1-2, pp. 105-145.
105. RAMELLI, ILARIA, „Christian Soteriology and Christian Platonism: origen, Gregory of nyssa, and the Biblical and

- Philosophical Basis of the Doctrine of Apokatastasis”, în *Vigiliae Christianae*, 61 (2007), pp. 313-356.
106. RĂDUCĂ, Drd. VASILE, „Pronia și libertatea persoanei în gândirea lui Origen”, în *Studii Teologice*, nr. 5-6, 1982, pp. 370-383.
107. REDOVICS, A., „Gregory of Nazianzus (Or. 29.2) in Maximus the Confessor's a,bigua”, în *Studia Patristica*, XXXVII, 2001, pp. 250-256.
108. ROMBS, KATHRVN, „Gregory of Nyssa's Doctrine of Epektasis: Some logical Implication”, în *Studia Patristica*, vol. 37, Peeters Leuven, 2001, pp. 288-293.
109. ROSSUM, JOOST VAN, „The *Logoi* of Creation and the Divine «Energies» in Maximus the Confessor and Gregory Palamas”, în *Studia Patristica*, XXVII (1993), pp. 213-217.
110. SHERWOOD, POLYCARP, „Constantinople III”, în F.-X. MURPHY și P. SHERWOOD, *Constantinople II et III*, în G. DUMEIGE (ed.), *Histoire des conciles ecumeniques*, t. III, Paris, 1974, pp. 155-188.
111. SHERWOOD, POLYCARP, „Maximus and Origenism. ΑΡΧΗ ΚΑΙ ΤΕΛΟΣ”, în *Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongress Munchen 1958*, III, 1, Munchen, 1958, pp. 1-17.
112. SHERWOOD, POLYCARP, „Denys l' Aréopagite, Iv, Influence du Pseudo-Denys en Orient, 4, Maxime le Confesseur”, în *Dictionnaire de spiritualité*, III, Paris, 1957, coll. 295-300.
113. SLĂTINEANU, Arhiereu Prof. Univ. Dr. IRINEU, „Epectaza ca experiență mistică întru

- nesfârșita adâncire în Dumnezeu la Sfântul Grigorie de Nyssa”, în *Mitropolia Olteniei*, anul LIX, nr. 5-8/2007, pp. 7-33.
114. STOENESCU, Ieromonah DANIL NACU, „Învățătura Sfântului Maxim Mărturisorul despre rațiunile divine”, în *Mitropolia Banatului*, anul XXXV (1985), nr. 7-8, pp. 418-430.
115. TACHE, Pr. STEREA, „Teologia Logosului la Sfântul Maxim Mărturisorul”, în *Studii Teologice*, nr. 5-8, 1997, pp. 516-526.
116. TOLLEFSEN, TORSTEIN, „Did Saint Maximus the Confessor have a Concept of Participation?”, în *Studia Patristica*, 37 (2001), pp. 618-625.
117. TONIOLO, E.M., „L’Akathistos nella Vita di Maria di Massimo il Confessore”, în I.M. CALABUIG (ed.), *Virgo Liber Verbi. Miscellanea di Studi in onore di G.M. BESUTTI*, Roma, 1991, pp. 209-228.
118. TRISOGLIO, F., „Mentalità ed atteggiamenti degli scolasti di fronte agli scritti di S. Gregorio di Nazianzo”, în J. MOSSAY (ed.), *Symposium Nazianzenum II, Lauvain-la-Neuve, 25-28, août 1981. Actes du colloque international*, „Studienzut Geschichte und kultur des Altertums, Neue Folge, Reihe 2, Forschungen zu Gregor von Nazianz”, nr.2, Paderborn, München, Viena și Zürich, 1983, pp. 200-207.
119. TSIRPANLIS, CONSTANTINE N., „The concept of universal salvation in Saint Gregory of Nyssa”, în *Κληρονομία*, vol 12, a, 1980, pp. 19-35.

120. UNGER, D. J., „Christ Jesus, Center and Final Scope of all Creation according to St Maximus Confessor”, in *Franciscan Studies*, 9, New York, 1949, pp. 50-62.
121. VASILJEVIC, MAXIM, „Death, Resurrection, and the Church in St Maximus’ Theology”, in Ed. Bishop MAXIM VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation Through the Resurrection. Proceedings of the Symposium on St Maximus the Confessor Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 357-378.
122. VILLER, M., „Aux sources de la spiritualité de saint Maxime. Les œuvres d’Evagre le Pontique”, in *Revue d’ascétique et de mystique*, 11, 1930, pp. 156-184, 239-268.
123. VÖLKER, W., „Der philosophische Ertrag der auseinandersetzung Maximus des Bekenner mit dem Origenismus”, in *Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft*, 7, 1958, pp. 23-49.
124. VÖLKER, W., „Der Einfluss des Pseudo-Dionysius Areopagita auf Maximus Confessor”, in *Universitas I – Dienst an Wahrheit und Leben. Festschrift für Bischof Dr. Albert Stohr*, Mainz, 1960, pp. 243-254.
125. VÖLKER, W., „Der Einfluss des Pseudo-Dionysius areopagita auf Maximus Confessor”, in *Studien zum Neuen Testament und zur Patristik, E. Klostermann zum 90. Geburtstag dargebracht*, Berlin, 1961, pp. 331-350.
126. YANNARAS, CHRISTOS, „The Ontological Realism of our Hopes Hereafter:

Conclusions from St Maximus the Confessor's
Brief References", în Ed. Bishop MAXIM
VASILJEVIC, *Knowing the Purpose of Creation
Through the Resurrection. Proceedings of the
Symposium on St Maximus the Confessor
Belgrade, October 14-21, 2012*, pp. 379-386.